

Estela Banov-Depope

RECEPCIJA SLAVENSKIH USMENIH TRADICIJA U ČASOPISU *KOLO*

dr. sc. Estela Banov-Depope, Filozofski fakultet, Rijeka, pregledni članak

UDK 821.16.09:39>:050
398(=16):050

Periodička publikacija koja je 1842. godine pokrenuta pod naslovom „Kolo – članci za literaturu, umjetnost i narodni život” izlazila je u nejednakim vremenskim intervalima do 1853. godine te je tijekom tog jedanaestogodišnjeg razdoblja objavljeno devet knjiga.

Sam izbor imena tradicijskog folklornog plesa u naslovu i isticanje narodnog života u podnaslovu upućivali su na urednički koncept uvažavanja tradicijske kulture i usmene književnosti kao onog njezinog segmenta koji je svojim verbalnim aspektom najbliži časopisnom tiskanom mediju. Slavenska i europska urednička orijentacija časopisa te suradnici i dopisnici s književnim, kulturnim i folklorističkim priložima iz vodećih središta onodobne slavistike pridonijeli su međunarodnoj razmjeni ideja, osobito unutar srednjoeuropskog kulturnog kruga, a specifičan romantičarski folklorizam koji je obilježio sve brojeve Kola poticajno je djelovao na književnu i znanstvenu produkciju.

U radu se provodi sadržajna analiza ove periodičke publikacije romantičarskog razdoblja s osvrtom na prisutnost zapisa usmene građe, teorijske poglede na zapisivanje i relaciju usmene književnosti i narodnog života te folklorističke aspekte književnih tekstova i prijevoda objavljenih u Kolu s ciljem revalorizacije njegova mjesta u hrvatskoj i europskoj folklorističkoj i etnografskoj produkciji.

Ključne riječi: *Kolo, periodička publikacija, usmena književnost, folklor, etnografija*

1. Program i urednički ciljevi *Kola*

Koncepcija narodnog preporoda putem stvaranja književnosti koja bi se mogla uspoređivati s drugim nacionalnim književnostima postala je programom djelovanja svih značajnijih pisaca druge faze ilirskog pokreta. Trojica mlađih ilirskih autora – Stanko Vraz (1810–1851), Dragutin Rakovac (1813–1854) i Ljudevit Vukotinović (1813–1893) zajednički su 1842. godine pokrenuli *Kolo* kako bi ono podržavalo program nacionalnog preporoda putem književnosti i znanosti. Iako su izdavači naveli kako su namjeravali objavljivati po dva ili četiri sveska godišnje, ekonomske i političke prilike to nisu omogućile (Martinčić 1993: 30). Učestalost je izlazenja povećana kada je *Matica* preuzela izdavanje svezaka, no niti tada nije bila ostvarena prvotna želja skupine entuzijasta.

Kolo je zapravo svojom vizijom uspjelo nadići okvire koje su mu nametale skućene povijesne, političke i kulturne prilike. Objavljivalo je književne, stručne i znanstvene priloge iz raznih područja te je tako postalo periodička publikacija s višestrukim ciljevima. Takvo je određenje bilo sadržano u *Zagovoru* posljednjeg sveska Kola čiji je Vraz bio urednik. On je ovdje upotrijebio sintagmu „jedini *svegrani* (*encyclopedički*) časopis” (*Kolo* VII 1850: 86) koja je *Kolo* odredila sadržajno, ali ne i formalno jer ova publikacija nikada nije imalo istaknuto obilježje časopisa. Izlaženjem samostalnih knjiga zaobideno je traženje privilegije koju je od vlasti trebalo dobiti za izdavanje časopisa, što je moglo biti veoma dugotrajan proces, pa u njegovu podnaslovu stoji samo „članci”. Poteškoće oko financijskih ograničenja s kojima su se prvotni izdavači susretali zbog nedostatnog broja pretplatnika i otpora koji je kritički aspekt nekih tekstova izazivao prevladane su 1847. godine kada je *Matica ilirska* preuzela *Kolo* koje je nastavio uređivati Vraz, sada kao *Matičin* tajnik. Časopis je zahvaljujući Vrazovoj spretnosti i upornosti pri distribuiranju otisnutih primjeraka u međunarodnim kulturnim središtima, o čemu svjedoče brojna pisma koja je napisao, dobio podršku međunarodnih slavističkih krugova te su u njemu pisala i glasila u drugim slavenskim zemljama.

Kao jedno od temeljnih područja kojima se *Kolo* uz književnost i umjetnost namjerava baviti, u podnaslovu je naveden i „narodni život”. Tako je ova publikacija, uz literarno i kritičko obilježje koje povjesničari hrvatske književnosti redovito povezuju s njenim imenom, dobila i obilježje stručnog, odnosno znanstvenog, etnografskog izdanja. Prvi je svezak *Kola* izišao iste godine kada i jedno od Šafarikovih najvažnijih znanstvenih djela pod naslovom *Slowanský národopis* u kojem je opisana etnografija različitih slavenskih naroda u više relevantnih aspekata. Zanimljivo je da su između etnografskog koncepta *Národopisa* i načina na koji su se etnografski podaci iz južnoslavenskih krajeva obrađivali u *Kolu* postojale brojne podudarnosti. Prilozi koji su kroz nešto više od desetak godina izlazili na stranicama *Kola*, opravdali su isticanje bavljenjem narodnim životom kao jedno od ciljeva publikacije, iako je ono manje spominjano u kasnijim pregledima.

I interkulturalna usmjerenost časopisa na uspostavljanje jačih veza među različitim slavenskim narodima, proizišla iz dugotrajnih osobnih i pismovnih kontakata uredništva, a posebno Vraza, s vodećim onodobnim slavistima, dala je *Kolu* izrazitiji međunarodni karakter nego li se to obično u literaturi ističe.

2. Razvoj slavistike u europskim zemljama i inicijativa za pokretanje *Kola*

Početak razvoja slavističke znanosti povezan je s narodnim preporodom u Češkoj. U slavenskim zemljama koje su se tijekom 19. stoljeća nalazile u sastavu Habsburške Monarhije najranije je započeo razvoj modernih slavenskih filoloških proučavanja koja su uvažavala misao slavenske kulturne uzajamnosti. Dvojica slovačkih autora, Jan Kollár (1793–1852), karizmatični autor koji je u svom poetskom djelu *Slávy dcera* obradio slavensku ideju pod utjecajem znamenitog Herderova poglavlja o Slavenima (Drechsler 1909: 63) i Pavel J. Šafarik (1795–1861), filolog koji je od 1833. živio i djelovao u Pragu kao cenzor knjiga, kustos u Sveučilišnoj knjižnici, urednik *Časopisa Českého Museum* te izvanredni predavač slavenske filologije na Karlovu sveučilištu, imali su osobiti utjecaj na preporodne ideje niza slavenskih zemalja.

Grof Sergej Uvarov postao je ministar prosvjete u Rusiji 1833. te je preuredio strukturu sveučilišta i potakao osnivanje sveučilišnih katedri povijesti i književnosti slavenskih narječja u Petrogradu, Moskvi, Harkovu i Kazanju. Iako je ranije bilo pokušaja da se u Moskvu dovede Šafarik te razmišljanja o mogućim stranim predavačima opće slavistike, na kraju je odlučeno da sveučilišta odaberu kandidate za buduće profesore tog predmeta te da im se omogući školovanje u slavenskim zemljama izvan Rusije. Za napredak ruske slavistike osobito je bila važna djelatnost mladih istraživača koji su krajem tridesetih i početkom četrdesetih godina 19. stoljeća krenuli na put u slavenske zemlje izvan granica Ruskog carstva kako bi se izravno upoznali s književnom, folklornom i jezičnom građom na tim prostorima. Hanka je podržavao osnutak slavenskih katedri, svi su istraživači u svom radu imali Šafarikovu mentorsku podršku, a Uvarov je Hanki posebno preporučio Ismaila Sreznjevskog (1812–1880) s Harkovskog sveučilišta. On je, kao i Petar Prajs s Petrogradskog sveučilišta i Osip Bodjanski s Moskovskog sveučilišta putovao slavenskim zemljama u Austriji te kroz Srbiju i Crnu Goru, a Viktor Grigorovič (1810–1876) s Kazanjskog sveučilišta putovao je turskim Balkanom od Soluna i Atosa do Dunava (Prelog 2007: 133–134).

Ilirizam je bio jedna grana nacionalnog preporoda Slavena kojeg je središnje izvorište bilo u Češkoj. Vraz je još tijekom studija u Grazu koji je započeo 1830. godine pripadao krugovima koji su prihvaćali ideje slavenske uzajamnosti. Slovensko društvo osnovano tridesetih godina 19. stoljeća u Grazu nastalo je kao posljedica jačeg utjecaja slavenskog duha i bilo je jedno od žarišta slovenskog nacionalnog preporoda pa su neki članovi, među kojima i Miklošič i Vraz, prihvatili ilirske ideje. U ovim je krugovima, kao i u brojnim drugim sredinama koje su tada prolazile kroz nacionalni preporod, ideja folklorizma bila usko povezana s preporodnim tendencijama. Interes za slavenstvo mjestimice iskazuju i neki studenti u Celovcu, no tu se ilirstvo smatra pogibeljnim. Službeni su policijski krugovi 1841. bili uplašeni panslavističkom ideologijom, a Vrazu koji je tada posjetio Celje, predbacuju zbog navodnog širenja čudnovatih pjesama u narodu. Radilo se o pjesmama Vukove zbirke što jasno govori o stavu vlasti prema bujanju slavenskih ideja kada su čak i same narodne pjesme bile proskribirane i doživljene kao politička opasnost. (Prelog 2007: 200)

Sreznjevski, koji je početkom četrdesetih godina 19. stoljeća uz ostale slavenske zemlje proputovao i Istru, Dalmaciju, otoke, Hrvatsku i Slavoniju, osobito se je zbližio sa Stankom Vrazom te je s njime putovao hrvatskim i slovenskim zemljama. Vraz je Sreznjevskog poveo u Hrvatsko Zagorje, Omilje i Bisticu, a Sreznjevski je u *Časopisu České-ho Museum* 1841. u prilogu pod naslovom *Zprávy o literatuře Illyrských Slovanů* opisao domoljubni naboj književnog života u krajevima kroz koje je prošao (Drechsler 1909: 59). Osim sličnog shvaćanja ideje slavenske uzajamnosti, Vraza i Sreznjevskog povezivao je i interes za usmenu poeziju te su obojica na svojim putovanjima zapisivali narodne pjesme iz različitih krajeva.

U Vrazovoj se objavljenoj korespondenciji višekratno spominje Šafarikovo djelo *Slo-wanský národopis*. Istaknuti je slavist u ovom djelu nastojao prikazati cjelovitu etnografsku sliku Slavena. Detaljno je opisao etničke granice i jezike kojima se pojedine slavenske skupine služe. Ovo je djelo odmah bilo izuzetno dobro prihvaćeno u većini onovremenih slavističkih središta, pa su tijekom 1842. objavljena čak dva izdanja. Šafarik je u prilogu na

kraju knjige dodao primjere usmene poezije iz starijih i novijih zapisa. Uz hrvatske i slovenske primjere usmene poezije u *Národopisu* su navedena imena Ismaila Sreznjevskog i Stanka Vraza kao zapisivača navedenih pjesama što pokazuje da je Šafarik njihove zapise usmene poezije smatrao reprezentativnima u širem slavenskom krugu.

Sreznjevski je bio jedan od intelektualaca koji su promovirali osnutak časopisa u kojem bi bili tiskani kulturni i književni prilozi koji bi se bavili širom slavenskom tematikom. U neobjavljenom predgovoru četvrtoj knjizi *Kola Vraz* je pisao o ulozi Preisa i Sreznjevskog u dogovorima oko pokretanja *Kola* ljeti 1841. godine (Maixner 1951: 28).

3. Oblici uključivanja folklornih tradicija u časopis *Kolo*

Prilozi objavljavani u *Kolu* bili su od prvih svezaka grupirani u tri dijela. Na početku se nalazio glavni dio pod naslovom *Ogledalo* u kojem su tiskani književni prilozi i veće rasprave. Slijedio je *Pregled* u kojem su urednik ili dopisnici iz slavenskih zemalja kojima bi se on obratio ukratko opisivali glavne događaje slavenskih književnosti a posebno vijesti iz književnog života u Hrvatskoj. U zadnjem dijelu pod nazivom *Pazar* izlazile su sitnije bilješke i rasprave, ponekad polemički intonirane.

Interes za usmeno stvaralaštvo i tradicijsku kulturu u *Kolu* se očitovao u nekoliko tipova priloga koji su se često pojavljivali u nastavcima, ali u nejednakom vremenu izlaze nja i kao prilozi koje su priredili različiti suradnici časopisa. Među njima se nalaze objavljeni zapisi stihovnih i proznih usmenih tekstova, podaci o slavenskoj mitologiji (bajoslovlju), etnografski zapisi koji uključuju opise različitih običaja koje su suradnici *Kola* i njegov urednik zapisali na svojim putovanjima te primjeri romantičke umjetničke poezije koja uključuje folklorističke postupke i imitaciju tradicijskog pjesništva.

S folklorističkog su aspekta najzanimljiviji tekstovi u *Kolu* koji su nastali iz želje da se usmena tradicija zabilježi u pisanom obliku i prezentira čitateljstvu časopisa. Ovdje se ubrajaju zapisi usmenih poetskih i proznih tekstova te svjedočanstva o običajima povezanim uz pojedine krajeve i mjesta.

3.1. Objavljivanje zapisa narodnih pjesama

Pri odabiru priloga za *Kolo* polazište je bila Herderova estetika koja je određivala i kriterije i način prezentiranja tekstova. I kao što je Herderov pojam narodnog stvaralaštva u svom središtu imao poeziju, tako je i uredništvo *Kola* ispunjavalo stranice svoje smotre prilozima iz narodnog života među kojima su najbrojniji bili zapisi u stihovima. U časopisu se gotovo redovito već u samom naslovu detaljno određuje regija, kraj ili naselje iz kojeg potječe pojedini tekst ili svjedočanstvo o običajima. Usmena se poezija objavljivala češće od proze, a uz nju se (kao što je Vraz učinio i u predgovoru svoje zbirke narodnih pjesama) nerijetko tiskaju i bilješke o jezičnim osobinama krajeva u kojima su prilozi zapisani, postojećim rukopisnim zbirkama, ponekad o njenim zapisivačima i sakupljačima, a vrlo rijetko o kazivačima. Takav je izdavački pristup izraz teorijskog koncepta koji usmeno pjesništvo shvaća kao anonimne i kolektivne poetske tvorevine i koji je povezivao onovremene zaljubljenike u folklor i tradicijsku kulturu diljem Europe.

Vrazov doprinos sabiranju i objavljivanju usmene poezije očitovao se u želji da tradicijske primjere prikaže vodeći računa i o njihovim ambijentalnim osobinama. Tri godi-

ne prije no što je s Rakovcem i Vukotinovićem pokrenuo *Kolo*, Vraz je u Zagrebu objavio zbirku pod naslovom *Narodne pjesni ilirske, koje se pjevaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske*. Vraz je tijekom cijelog svog života nastavio zapisivati i sabirati usmenu poeziju. Namjeravao je nastaviti objavljivati *Narodne pjesni ilirske* i tiskom objaviti primjere iz različitih južnoslavenskih krajeva kako bi bile dostupne poredbenoj analizi, ali i da bi pjesnici upoznali usmenu poetiku i bili njome inspirirani. Kada sabrane rukopise pjesama nije uspio tiskati u Zagrebu, jedno je vrijeme bio zaokupljen mislju da privremeno napusti uređivanje *Kola* i pokuša ih objaviti u Pragu o čemu je pisao prijatelju Čehu Jaromiru Erbenu 1. travnja 1844:

Ja svakako sudim, da je došlo već krajno vrēme, te se jedan put izdadu narodne pēsme sviuh slavenskih granah na jugu i s latinskimi pismeni; a to s dva uzroka. Prvo sastat će se razne grane južnoslavenske u tom dēlu kao u jednom istom dvoru, čim će se nalaziti pēsme njihove u naravskom svom odēlu tiskane jedna do druge, tim će se (tako rekuć) još većma jedna približit drugoj, i u njih se roditi živa želja, da se onako i putem umētnog knjiženstva približe i sdruže. Drugi nemanji rezultat podpunog izdanja nar. pēsamah bio bi spasonosni upliv, kojeg bi takvo dēlo imalo i na pravac i duh umetne književnosti a najpače poesie naše. (Vraz 1877: 341)

U III. svesku *Kola* objavio je Vraz pod većim naslovom *Narodna poesia*. prilog *Narodne pēsme Hārvatah (Kolo III 1843: 31–49)*. Ovdje je tiskano 6 pjesama iz Primorja, 7 iz Istre i 6 iz Austrije i Ugarske. U komentaru zapisanih pjesama Vraz uključuje bilješku kojom tumači izdvajanje čakavskih primjera povodeći se za Kopitarom. Tiska i ulomak bugarsčice o Majci Margariti za koji piše:

Najstariju Hārvatsku nar. pēsnu, što je tiskana, našo sam u Barakovićevoj Vili Slovinki (Venetia 1683) na str. 144. koja evo ovako počima:

*Cvilu to mi cviljaše – drobna ptica lastovica,
Ona cvilu cviljaše – Zadru gradu naprid vratiu*

(na predvratju) ... (Vraz u: Kolo III 1843: 33)*

Kako suvremena književna historiografija ne navodi ovo izdanje *Vile Slovinke*, nije jasno je li se Vraz služio izdanjem iz 1682. pa se radi o pogrešnom navodu ili iz je izdanje na koje se poziva naknadno izgubljeno.

Vraz u nastavku članka o tiskanju hrvatskih narodnih pjesama spominje i primjer iz zapisa Sreznjevskog u Šafarikovu *Národopisu* kao i zapise koje je Moric Fialka objavio u časopisu *Kvĕtih*. Posebno izdvaja rukopisnu zbirku Dragutina Rakovca u kojoj se nalaze i prijepisi pjesama koje su zapisali Sreznjevski i Kukuljević kao i svoje rukopisne zapise. U uvodu je naveo i od koga je dobio koje od navedenih pjesama te se zahvalio zapisivačima. Slijede neke jezične osobine, a uz primjere su navedena i tumačenja manje poznatih izraza. Uspoređujući hrvatske čakavske pjesme po važnosti za opću slavistiku s bugarskima, poziva na sabiranje i objavljivanje primjera te na pomniju filološku analizu koja bi bila relevantna za povijest i etnografiju južnih Slavena (*Kolo III 1843: 31–35*).

Makedonske i bugarske narodne pjesme objavljene su u IV. (*Kolo IV 1847: 37–56*) i V. svesku (*Kolo V 1847: 24–57*) pri čemu je urednik odabrao ukupno 20 lirskih pjesa-

ma i balada i 13 narativnih pjesama. Tekst koji je Vraz priložio ovim pjesmama po strukturi je oblikovan slično kao i za prethodnu skupinu narodnih pjesama. I ovdje navodi kako je u Šafarikovu *Národopisu* objavljen primjer iz rukopisa pisanog u 14. stoljeću, te kako je Vuk objavio nekoliko primjera u svojoj *Pjesmarici*. Navodi i zapisivače i izvore iz kojih je dobio pjesme: ruski slavist Viktor Grigorovič ustupio je Vrazu zapise pjesama iz zapadne Makedonije od kojih su 24 objavljene u časopisu, a Sreznjevski je Vrazu 1842. poslao pjesmu koja je objavljena s ostalim primjerima (o zbirci opširnije u Banov-Depope, Čargonja 2008: 105–124).

Andria Torkvato Brlić koji je nakon Vrazove smrti preuzeo tajnički posao u *Matici* priredio je 1851. VIII svezak *Kola* i u njemu je, uz dio priloga koje je Vraz još za života priredio za tisak, objavio i sedam narodnih pjesama uz koje je zabilježio da ih je sam sabrao (*Kolo* VIII 1851: 55–68). Sve su pjesme označene brojevima i priređivač im je zabilježio naslove.

U posljednjem objavljenom IX. svesku *Kola* 1853. godine Mirko Bogović objavio je blok od tri skupine u kojemu se nalazi 18 još neobjavljenih hrvatskih lirskih pjesama – po 6 štokavskih, čakavskih i kajkavskih koje su na različitim mjestima zabilježili različiti zapisivači, među kojima donosi i zapise iz zbirke Dragutina Rakovca.

3.2. Pregled objavljenih zbirki usmene poezije slavenskih naroda

U četvrtom svesku *Kola* Vraz je najavio objavljivanje pregleda zbirki usmene poezije raznih ilirskih naroda, no taj tekst nikada nije izdan u časopisu. U Vrazovoj su ostavštini pronađena dva primjerka rukopisa tog članka u koje su uključeni i stavovi o pojedinim izdanjima koji očituju Vrazove folklorističke poglede (Maixner 1951: 12–15; 33–40). Vraz je ovdje istaknuo početak 19. stoljeća kao vrijeme kada se usmena poezija počinje sustavno bilježiti kao dio tradicijske kulture naroda:

Istom na početku (štoto rekosmo) našeg vjeka u taj je posao uléžao duh, idea nekakova ili pravac stanovit. Sad budu se kupile stvari te ne samo s kakove zabave, nu bi se na nje vazda pokazivalo kao na vrélo žive vode, kao na zàrcalo čistog srebra, kao na knjigu, u koju je zapisan duh naroda sa najdivniim i najsajjniim plodovima uma, i kao na najbogatii i najčistii slovar i najpraviilniu slovnicu i najumnostnie krasnoslo-vje itd. (Vraz 1847 prema: Maixner 1951: 32)

Poticaj za pisanje pregleda zapisanih i objavljenih zbirki usmenog pjesništva južno-slavenskih naroda dobio je Vraz iz Šafarikova članka *Bibliografický přehled sbjerek Slovanských narodnjch pjenj* objavljenog 1838. godine u IV. svesku *Časopisa Museum Českého* (Maixner 1951: 33). Vraz je redovito pratio taj časopis i puno prije pokretanja *Kola* namjeravao je objaviti prijevod pregleda novijih izdanja u *Danici* o čemu je 15. prosinca 1838. pisao i u svom pismu Kočevaru:

Ja dobih ovih danah zadnji svezak Časopisa Museum Českého u ruke, u kojem Šafarik na kratkom se najnovijih naših lanjskih knjigah spominje te nada svimi Vukotičevića pohvaljuje. Ja sam ve taj razsudak preveo, te ga u Danicu postaviti naumim. (Vraz 1877: 182)

Širina Vrazova interesa za tijekomoe europskih i svjetskih literarnih i filoloških istraživanja vidljiva je i iz analize izvora o narodnim pjesmama koji su na Vraza ostavili utjecaja, a koje podcrtava Maixnerova studija:

Još je u Grazu Vraz vodio računa o Faurielovu izdanju novogrčkih narodnih pjesama. A iz Danice g. 1839. br. 26. vidimo da je Vraz znao za parišku „Revue Britannique” od koje citira broj od siječnja 1837., gdje je izišao članak „Poésies populaires des nations slaves”, prijevod iz američkog časopisa „North American Review”. Osnovana 1825. „Revue Britannique” se uz prevodenje i resumiranje engleskih časopisa dosta bavila i ostalim europskim književnostima. Razumljivo je dakle, da se Vraz zanimao i za Mérimée-ovu mistifikaciju «ilirskih» narodnih pjesama. (Maixner 1951: 13)

Maixner je istražujući Vrazovu rukopisnu ostavštinu uočio da je ovaj, nažalost neobjavljeni pregledni tekst, Vraz više puta davao na prijepis, pa je vjerojatno i sustavno dopunjavao popis i relevantnim izvorima. Prema Šafarikovu je članku zauzeo kritički odmak i podatke koje je tamo pronašao dopunjavao je vlastitim literarnim iskustvom i novijim zbirkama koje su objavljene četrdesetih godina 19. stoljeća.

3.3. Narodne priče i ulomci o mitološkim bićima

Kao i kod većine zapisivača usmenih tradicija prve polovine 19. stoljeća, i u *Kolu* se primjeri usmenih priča, bajki i anegdota javljaju manje nego zapisi narodnih pjesama. Kad su uključeni u časopis, takvi su zapisi najčešće preuređeni kako bi svjedočili o mitologiji i vjerovanjima. Nastoji se pritom poštivati jezične osobine krajeva u kojima su posvjedočeni, no relativno su rijetki prozni narativni iskazi oblikovani načinom usmenog kazivanja.

Stoga su prilozi koje je Franjo Jukić – Banjalučanin poslao za tri sveska Matičina *Kola* tiskana 1847. osobito zanimljivi. To su dvije *narodne pripovjetke iz Bosne* od kojih prva nosi naslov *Derviši Carigradski* (*Kolo* IV 1947: 3–9) a druga *Dram jezika* (*Kolo* VI 1947: 11–20). Isti je autor poslao Vrazu i dopis o svom putovanju po Bosni godine 1843. u kojem donosi i zapis pjesme *Otmetnica Mara* (*Kolo* V 1947: 3–23). Ovakvi su prozni primjeri trebali mladim autorima poslužiti kao model pisanja na narodnom jeziku.

I Vukotinović je kao dio uredničkog trojca *Kola* u prvim njegovim svescima nastojao kod čitatelja i potencijalnih suradnika osnažiti interes za prozne vrste, pričanja i kazivanja iz života puka. U jednoj od temeljnih kritičkih rasprava s početka novije hrvatske književnosti pod naslovom *Tri stvari knjiženstva: Ukus, sloga, kritika* Vukotinović ističe:

Što se pako ukusa tiče, to se mi svi spisatelji tàrsiti imamo, da se onoga najvećma dâržimo, što je narodno. Osim znanstvenih dĕlah, koja su ustrojena više manje svigđe polag jednog značaja, treba da poetička strana knjiženstva slavenski značaj na sebi nosi. (Kolo III 1843: 129–136)

U nastavku teksta Vukotinović navodi narodne pjesme kao model za poeziju, a narodne basne i pripovijetke kao model za novelistiku i poziva na njihovo sabiranje.

Interes za tradicijska vjerovanja i prozne usmene oblike u *Kolu* se prvenstveno očituje kroz zapise suradnika o mitskim bićima koji su čitateljstvu prezentirani s oznakom „bajoslovlja”. Mitska su bića usmenih pripovjednih formi zaokupljala maštu književnika 19. stoljeća obuzetu romantičnim sanjarenjem. U duhu vremena je i zapis Matije Majera *Vile i šta o njih znade narod slovenski u Koruškoj* (*Kolo* IV 1847: 9–18) kao i tekst tiskan u V. svesku *Kola* objavljen pod naslovom „Pabirci bajoslovni” (*Kolo* V 1847: 58–63). Članak se sastoji od Vrazova uvoda i bilješke pod naslovom *Još nešto o vilah* koja je preuzeta iz dopisa Ljubomira Martića pisanog 1843. s najavom da će uskoro izići i radovi o Mori, Vješticama i suđenicama. Vraz ovdje poziva na sabiranje građe o slavenskoj mitologiji:

Rado priznajem i to, da se bajoslovlje slovinsko nikad neće ponositi one jasnoće i savršenosti, koju danas hvalimo u mythologije starogärčke i skandinavske, jerbo nam k tomu nedostaje pisanih dokumentah iz najstarije dobe, iz dobe predkärstjanstva. (...) Zato bi sam opet rekao te rekao, da neima boljeg načina u tom poslu, nego kupiti po raznih stranah domovine i naroda našeg, nemimoišavši nijedan izvor, ma bio i uzmutjen. (...) nemojmo prie vrēmāna varhu stvarih ovih mudrovati, stezajući ih na nekakav kalup. (...) Zato naše Kolo neće u tom ogledu nikakvih donositi systemah, nego za tu nauku priobćivat cigla gradiva; ono neće žeti samo kupiti pabirke. (*Kolo* V 1847: 58–59)

U tekstu *Pabirci bajoslovni* Vraz je, slijedeći koncepciju Jacoba Grimma, istaknuo metodološku važnost postojanja relevantne građe, kako one usmene, tako i pisanih izvora iz ranijih povijesnih razdoblja za izgradnju koherentnog sustava mitologije te je kao uredničko pravilo za buduće suradnike istaknuo da će *Kolo* objavljivati građu, ali ne i pokušaje njene interpretacije.

3.4. Stručni i etnografski prikazi

Pored građe o usmenom narodnom pjesništvu i prozi različitih slavenskih naroda, *Kolo* je u sklopu prve skupine priloga pod naslovom *Ogledalo* objavljivalo i etnografske i dijalektološke rasprave i opise običaja, tradicija i vjerovanja u pojedinim krajevima. U prvom su svesku objavljeni radovi o slovenskom narječju u Koruškoj iz pera Urbana Jarnika i o ženidbenim običajima u okolici Bakra koji je napisao Susanić. Kada je *Matica* preuzela izdavanje *Kola* 1847. godine u VI. je knjizi objavljeno *Putovanje po Goričkom, Mletačkom i Tarstjanskom* u kojem Matija Majer opisuje krajeve kojima je putovao 1843. i 1844. godine te govore ljudi koji žive u njima i neke njihove osobine.

Smjernice i promišljanja o postupcima zapisivanja usmenih tradicija i narodnih običaja veoma su česta među kritičkim prikazima i uredničkim komentarima, osobito onima čiji je autor bio Stanko Vraz. I Vrazova prepiska s potencijalnim suradnicima *Kola* obiluje napucima o metodologiji sabiranja etnografske građe. Vraz u pismu Ivanu Macunu pisanom 10. srpnja 1843. moli za opis svadbenih običaja. Iako naglašava da *Kolo* ne objavljuje članke „na podnarječju” (dakle da ne može tiskati prilog na slovenskom) traži da pri zapisivanju dijelovi opisa običaja sadrže izvorne formule sudionika na mješovitom govoru. Daje smjernice i za tipologiju građe te naglašava vezu folklornog teksta i običajnog konteksta što je moderna folkloristika istaknula znatno kasnije:

Što se tiče Vašega opisa „Svatba u Štajeru” biti će mi vrlo drago, ako mi ga pošljete kojom prikladnom prilikom. Mi (istina) neprimamo u Kolo članakah na podnarječju, nu ništa zato, stvar se može ovdje prevesti. Nu svakako Vas opominjam, da formulu od pozivanja na svatbu onako vërno ostavite reč po reč, kao što iztiče iz ustih pozivačah (pozavčinah). To je neobhodno potrebno, jerbo spada u bitnost i značajnost običaja. Hvale dostojan je trud Vaš, što sabirate narodne pësme i običaje. I ja sam to isto činio, dok sam boravio medju našimi Slovenci, mogu reći, da sam mnogo dobra našao i mnogo se naučio, što mi sada dobro dolazi. (...) Osobito činim Vas pozorna na pësme, koje se pëvaju kod stanovitih običajih i igrach n. p. kad se kole duje, na Gjurgjevdan, kod krësa, svatbe, krsta, pokopa, žetve itd. Da Bogue to trëba da se pri tom opiše i isti običaj i zabilëži napëv (arie). (Vraz 1877: 330–331)

Osim utjecaja koji su istaknuti slavisti imali na kulturu i znanstvene obzore proklamirane u *Kolu*, ovaj je časopis, kao i njegov urednik Stanko Vraz, ostavio utjecaja i na sredine u kojima su preporodna kretanja tek započinjala. Ovdje su na prvom mjestu slovenske zemlje iz kojih je potekao i u koje se često vraćao kako bi tamo neumorno sabirao etnografsku i usmenu poetsku građu, ali i drugi južnoslavenski i zapadnoslavenski prostori koji su bili zastupljeni na stranicama *Kola*.

4. Književna kultura iliraca i interes za usmeno pjesništvo

Usmeno stvaralaštvo i folklor bili su jedan od važnijih aspekata kojima su se tijekom prve polovine 19. stoljeća u situacijama života u multinacionalnim zajednicama reprezentirale etničke specifičnosti malih europskih nacionalnih skupina, a među njima i različitim slavenskih naroda. Terminološki izbor pojma „narodne književnosti” kod pisaca i kulturnih djelatnika prve polovine 19. stoljeća upućuje na osvješćivanje etničke dimenzije u tradicijskim oblicima verbalne, glazbene ili gestualne naravi. Ovaj je pojam bio podjednako relevantan za preporodni i romantičarski aspekt književnosti tog vremena.

Vrazovo je mjesto u okvirima europske folkloristike i onovremene etnografije znatno važnije nego što se obično misli. Nemogućnost objavljivanja sabrane rukopisne građe i notnih zapisa koji su nastajali tijekom Vrazovih putovanja slovenskim i hrvatskim krajevima znatno je umanjila njegovu prepoznatljivost na međunarodnoj folklorističkoj sceni. Kako usmene pjesme i etnografske zapise nije mogao tiskati u samostalnoj knjizi, *Kolo* je postalo mjesto na čijim je stranicama iznosio i svoje folklorističke i etnografske radove. Oblikovano prema modelu službenog glasila Matice češke, *Kolo* je i u odnosu prema slavenskoj folklornoj građi slijedilo njegove smjernice:

Vraz je smatrao „Časopis Českého Museum”, što ga je izdavala Matica češka, „najizvrsnijim slaven. časopisom”, a tu su doista i suradjivali najodličniji češki pisci. Osobito se isticao slavenski značaj smotre. Tu je uvijek bilo članaka o različnim slavenskim narodima: stalna rubrika „literní zprávy” bila je obzor književnoga života svih Slavena. Šafárikovi prikazi srpske i hrvatske dopreporodne književnosti imaju i danas znatnu književnopovjesnu vrijednost. Ova češka smotra bila je Vrazu vodič u doba njegova djakovanja za upoznavanje duševnog života Slavenstva; tu je on našao i Langrove pjesme, izgledе svojih „Djulabija”, a kad je došlo vrijeme, da izbije Vra-

zov kritičizam kao začetnik prve evolucije u mladoj preporodnoj knjizi, ova je češka smotra njemu i njegovim drugovima izgledom za „Kolo”. (Drechsler 1909: 103)

U vrijeme kada je Vraz postao tajnikom *Matice ilirske*, ona još nije bila samostalno društvo. Kao politički potez kojim bi bilo zaobiđeno traženje privilegije za izdavanje časopisa Šafarik je savjetovao da se nastavi izdavati *Kolo*. Vraz kao Matičin tajnik (1847–1851) postao je i urednik *Kola* s namjerom da objavljuje četiri sveska godišnje (Drechsler 1909: 146). Institucionalna podrška *Matice ilirske* je, pored važnosti kontakata glavnog urednika s vodećim europskim slavistima, imala veliki utjecaj na kvalitetu priloga u *Kolu*, a osobito na mogućnost redovitog izdavanja ovakve periodičke publikacije kao i na njezinu učestalost.

Međunarodna kulturna orijentacija Stanka Vraza vidljiva je iz njegove bogate korespondencija s vodećim autoritetima onodobne slavističke znanosti (Šafarik, Sreznjevski) autorima slavenskih književnosti (Prešern, Čelakovski) kao i s brojnim autorima stručnih priloga iz različitih slavenskih zemalja (Zap, M. Majer). Ona je na prvom mjestu postavila visoke stručne i estetske standarde i odredila opću razinu tekstova tiskanih u *Kolu*. Druga je posljedica ovakve interkulture orijentacije glavnog urednika bila da je veliki dio objavljenih priloga nadilazio okvire hrvatske pa čak i južnoslavenskih književnosti. *Kolo* je bilo izraz i dokument široko određenih slavenskih i europskih kulturnih kretanja. Prijevodi najznačajnijih djela onovremenih pisaca svjetskih književnosti (Byron, Kollar, Mickiewicz) odredili su književnu i estetsku stranu, dok je orijentacija na folklorne i etnografske stručne priloge usmjerila kasniji razvoj folkloristike i etnografije.

5. Mjesto *Kola* u hrvatskoj i slavenskoj kulturnoj i književnoj povijesti

Ivo Hergešić je, analizirajući ukupnu hrvatsku periodičku literaturu, izdvojio *Kolo* kao znamenit časopis koji je prvi uključio objektivnu književnu kritiku među svoje korice (Hergešić 1936: 80). Iako su Vrazova težnje da objektivno procijeni suvremenu književnu i folklorističku produkciju doprinijele negativnim reakcijama ilirskih autora i autoriteta, vodeći su se hrvatski književni povjesničari složili oko stava da *Kolo* ima jedinstveno mjesto u povijesti hrvatske književnosti. Relevantni podaci o funkciji ovog časopisa i njegovih urednika, na prvom mjestu Stanka Vraza, pri promicanju interkulturnih slavenskih i slavističkih kontakata kao i o doprinosu ove publikacije razvoju etnografskih i folklorističkih znanstvenih istraživanja potiču i na dublje propitivanje njena mjesta u širem interkulturnom kontekstu onodobnih europskih književnih i znanstvenih tendencija.

Iako to ranije nije bilo isticano, pravila *Matice hrvatske* objavljena 1896. u prvom svesku edicije *Hrvatske narodne pjesme* sažela su i sistematično povezala niz savjeta koje je u kritičkim priložima objavljenim u *Kolu* i u svojoj prepisci s aktualnim i potencijalnim zapisivačima izložio Stanko Vraz. Ona su dobronamjernim, ali nedostatno informiranim zapisivačima koji su u drugoj polovini 19. stoljeća nastojali na terenu zabilježiti usmenu književnu građu pomagala u radu.

Usporedi li se zamišljeni i obznanjeni program Kola i objavljene knjige Kola, može se zaključiti da je nedvojbeno najravnomjernije, najdosljednije, najpotpunije, riječju najbolje ispunjen onaj dio programa koji se u podnaslovu opisuje sintagmom „članci

za narodni život". Takvom dosljednošću Kolo se iz „svegranog, programa osobito obilježilo kao prvi hrvatski časopis za narodni život i običaje i bilo je zapravo svojevrsnim pretečom mnogo kasnijega, 1896. u Zagrebu pokrenuta Akademijina Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena, koji i danas izlazi kao Zbornik za narodni život i običaje. (Martinčić 1993: 73)

Kolo je četrdesetih godina 19. stoljeća, vijeka u kojem se postavljaju temelji modernih znanosti, za čitateljstvo i suradnike zainteresirane za tradicijsku kulturu, folklornu baštinu i usmenu građu jednog od južnoslavenskih naroda na svojim stranicama postavilo kriterije i metodološke standarde koje će vrijediti i stoljeće kasnije.

Literatura i građa

- Banov-Depope, Estela i Čargonja, Nensi, „Zapisi makedonskog usmenog pjesništva u Vrazovom časopisu 'Kolo'”, u: *Hrvatsko-makedonske književne i kulturne veze*. Filozofski fakultet, Rijeka, 2008., str. 105–124.
- Barac, Antun, „Književnost ilirizma” u: *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije, Knjiga I*, Izdavački zavod JAZU, Zagreb, 1964.
- Bošković-Stulli, Maja i Zečević, Divna, „Usmena i pučka književnost” u: *Povijest hrvatske književnosti 1. Liber – Mladost*, Zagreb, 1978.
- Drechsler, Branko, *Stanko Vraz : Studija*, Matica hrvatska i slovenska, Zagreb, 1909.
- Hergešić, Ivo, *Hrvatske novine i časopisi do 1848.*, Izdanje Matice hrvatske, Zagreb, 1936.
- Kolo : 1842-1853 – Pretisak*, Erazmus naklada, Zagreb, 1993.
- Maixner, Rudolf, „Neobjavljeni Vrazovi članci i dokumenti”, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, 20, 1951, Zagreb, str. 7–48.
- Martinčić, Ivan, *Knjiga o Kolu*, priloge odabrao i tekstove napisao I. Martinčić u: *Kolo : 1842-1853 – Pretisak*. Erazmus naklada, Zagreb, 1993.
- Petračić, Franjo, „Stanko Vraz” u: *Djela Stanka Vraza. V Pěsme, pabirci, proza i pisma*, Matica hrvatska, Zagreb, 1877., str. V–XXV.
- Prelog, Milan, *Slavenska renesansa: 1780. – 1848.*, Ex libris, Rijeka, 2007. (ponovljeno izdanje, 1. izd. Zagreb, 1924).
- Smičiklas, Tade i Marković, Franjo, *Matica hrvatska od godine 1842. do godine 1892. spomen-knjiga*, Matica hrvatska, Zagreb, 1892.
- Vraz, Stanko, *Djela Stanka Vraza. V Pěsme, pabirci, proza i pisma*, predgovor: Franjo Petračić, Izdaje Matica hrvatska, Zagreb, 1877.
- Wierbicki, Jan, „Književnost ilirizma u odnosu prema zapadnoslavenskim književnostima” u: *Hrvatska književnost prema evropskim književnostima od narodnog preporoda k našim danima*, Liber i Mladost, Zagreb, 1970., str. 121–133.

*SUMMARY**Estela Banov-Depope***RECEPTION OF SLAVIC ORAL TRADITIONS IN ROMANTIC JOURNAL KOLO**

Periodic publication that had been launched in the 1842 under the name “*Kolo* – articles on literature, art and folk life” had been published in uneven intervals up to 1853 and during these 11 years, nine books were published.

The choice of traditional folk dance in the title and the use of folk’s life in the subtitle point to the editorial concept of respecting traditional culture, and oral literature as its segment which has, with its verbal aspect, been closest to the journalistic printed media. Slavic and European editorial orientation of the journal and contributors and correspondents with literary, cultural and folkloristic contributions from leading contemporary Slavic studies centers had contributed to international exchange of ideas, especially inside the Central European cultural circle, and specific romantic pseudo-folklore which marked all issues of *Kolo* had stimulated literary and scientific production.

The paper deals with content analysis of this Romantic period journal with regard to the presence of oral material, theoretical perspectives of recording and the relation between oral literature and folk’s life and folkloristic aspects of literary texts and translations published in *Kolo* with the purpose of revalorization of its place in Croatian and European folkloristic and ethnographic production.

Key words: *Kolo, periodical, oral literature, folklore, ethnography*